

na«?; Obiteljska zajednička molitva — kako?; Proricanja, uroci, horoskop — novi bogovi; Magija, spiritizam, sotonizam itd.

I u ovoj knjizi pisac je iskazao ovdje već više puta naglašene vrline: pravovjernost Učiteljstvu, otvorenost Duhu, sposobnost da se uživi u konkretne i suvremene probleme, misijsku gorljivost, pastoralnu zapitanost, promišljenost, stručnost, obaviještenost, jasnoću, čitak stil... Uvijek ima pred očima potrebe čitatelja, potrebe Crkve, stvarnu duhovnu situaciju osoba, naroda i cijeloga čovječanstva.

Izdavač i ovom prigodom zaslužuje pohvale za ukusnu nepromijenjenu, sada već itekako prepoznatljivu opremu knjige odnosno niza. Nakon osnovnog teksta su bilješke i kazalo osoba i kazalo pojmova, koje je ovaj put možda nešto sažetije nego što bi trebalo biti ili bar nego što smo navikli u prethodnim svescima, kada je, doduše, znalo biti preopširno. Upozoravam tek na nešto lošiju korekturu ovoga sveska, koja je do sada bila uzorna.

Kao i prigodom prošlih svezaka, ovdje sam ih prikazao kao čitatelj, ne kao stručnjak, što nikako nisam. Ali bitno i jest to: što knjiga znači čovjeku, napose katoliku tu i sada. Želim reći: nadahnjuje, osnažuje, pobuđuje, potiče, okrjep-ljuje, daje misliti, traži moliti. Ne, ne može se ostati nedotaknut tim sadržajima, nitko neće ostati ravnodušan, a često ćemo ostati zaneseni. Potičem svakoga tko čita ovaj prikaz ili mu knjige dodu u ruke da ih čita i pročita. Čini se zahtjevno, ali imajmo pred očima pisca, o. Fučeka, kojemu zacijelo nije lako. Ovo traži veliku žrtvu. Stavio je sebi u zadaću velik i visok cilj. No ovdje se osjećaju žar i zanos što ih Duh Sveti raspiruje. Osjeća se, istina je, na ponekim mjestima žurba piščeva, pa se doima da je poneki odlomak prebrzo zaključen, ali važnost i značaj ovih knjiga time nisu okrnjeni. One su pisane prije svega kao točan i siguran vodič naukom Kristovim, naukom Crkve, vodič

obrazložen i snažno pastoralno–katehetski i misijski zauzet. Zato su neka poglavlja misaono i duhovno izvrsna, upravo antologijska, ako se tako može reći. Čestitajući mu na dovršenju prvih pet svezaka, svaki čitatelj ima stoga i moliti za nj da započeto djelo sretno dovrši. A predstoje svesci o bioetici, roditeljstvu i drugim iznimno važnim pitanjima. Novim se naslovima već sada možemo radovati.

Vladimir Lončarević

Ivan Antunović (uredio), *Religije i život*, Zbornik radova simpozija održanog u Zagrebu 17. prosinca 2005, Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, Biblioteka Religijski niz, knjiga 9, Zagreb, 2005, 328 str.

Svrha ovog zbornika je pokazati da je i u današnje vrijeme govor o ljudskom životu smislen i vrlo poželjan. Promišljanje o njemu ne smije se zatvoriti u granice imanencije, već se nužno mora napraviti iskorak prema transcenciji, budući da je to bitna odrednica života. Pravo na život je najtemeljnije ljudsko pravo.

Zbornik započinje člankom »Što je život? Može li ga znanost definirati i stvoriti?« Krešimira Cerovca, inače autora i urednika ciklusa emisija »Limes kozmosa« na Hrvatskome katoličkom radiju. Autor navodi kako pitanje života, a osobito ljudskoga života, leži na dodiru triju disciplina: znanosti, ponajprije biologije, filozofije (i to filozofije prirode) te teologije. Svaka od tih disciplina ima poseban pristup razmatranju o životu u okviru svoje metode i koncepcije. Intuitivno se zna što je život, ali ne i kako ga u potpunosti definirati. On je vrlo složen pojam, stoga ga je teško i jednoznačno odrediti. Pitanje što je život vjerojatno je danas najprovokativnije pitanje koje postavlja čovjekov um, ističe autor. Članak se osobito bavi problematikom stvaranja života u uvjetima laboratorija. Autor na-

vodi dvije krajnje reakcije koje se javljaju kao odgovor na to pitanje: jedni kažu da se čovjek ne smije igrati Boga, odnosno da se nema pravo miješati u prirodu, a drugi navode da će, uspiju li eksperimenti, religija biti eliminirana s našeg planeta. Važno je istaknuti da prirodni procesi nisu sveti i nepovrjedivi. Bog je stvoritelj i sve što je stvorio dobro je, ali nije Bog. Autor zaključuje kako se čovjek ne može »igrati Boga« prije nego što nauči biti čovjekom. A nakon što to nauči, ne će se više ni »igrati Boga«.

Mirjana Kalafatić s Prirodno–matematičkog fakulteta u Zagrebu bavila se temom »Život i evolucija«. Autorica navodi kako je evolucija realan proces u prirodi. Znanost koja proučava te procese naziva se evolucijom. Nju možemo definirati kao znanost koja proučava razvoj od jednostavnog stadija prema složenome; to je dakle znanost koja proučava razvojnost odnosno promjenjivost. Evoluciju možemo podijeliti na kozmičku, kemijsku, biološku, geološku te kulturnu. Razvojem tehnologije čovjek sve više utječe na nju. Iako je on razumno i svjesno biće, nije dovoljno savjestan. Jedino je živo biće koje ne daje prirodi vremena da se nakon njegove intervencije obnavlja. (Pre)često zaboravlja da je samo jedna karika u čudesnoj biološkoj evoluciji.

Ivan Kešina, predavač na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Splitu, autor je trećega članka u ovom zborniku koji nosi naslov »Život između biologije, filozofije i teologije«. U njemu se ističe kako do danas nema pravoga znanstvenog odgovora na pitanje što je to život. Čovjek, biće koje traži i pita, želi naći odgovore na pitanja i tajne koje mu se nameću. Autor daje pregled razvoja molekularne biologije sa svim relevantnim podatcima, kao i sažeti povijesni prikaz nastanka i nestanka pojedinih živih oblika. Prirodne znanosti, a među njima osobito biologiju, ne zanima samo što je život i kako je nastao nego i kako se on razvio u jednu raznovrsnu lepezu živih bića. Fi-

lozofsko poimanje života nadovezuje se na stajalište prirodoslovaca koji kažu da je živo biće ono koje samostalno vodi brigu o samome sebi i o opstanku svoje vrste. Filozofija dakle kao bitnu karakteristiku živog bića označuje njegovo djelovanje prema samom sebi, na samo sebe. Za nju je osobito važan i zanimljiv stupanj imanentnosti djelovanja, tj. potpunijega ili manje potpunoga posjedovanja samoga sebe, manje ili veće dostatnosti samomu sebi za vlastito bivanje i usavršavanje. Teologija, kao i prirodne znanosti, također promatra prirodu, svijet, život i čovjeka kao živo biće među ostalim živim bićima, ali kao stvorenje, tj. pod vidikom njegove egzistencijalne ovisnosti o Bogu, svojem stvoritelju. Ona gleda stvari ovoga svijeta u obliku stvaranja, tj. njih kao stvorenja. A stvaranje nije promjena. No prirodne znanosti promatraju prirodu upravo pod vidikom promjene. Riječ je dakle o dvama različitim gledanjima, s dvije različite razine. Zato se različiti (ili suprotni) iskazi jedne i druge znanosti ne isključuju. Život općenito, pa tako i ljudski život, koristan je i ranjiv, u trajnoj opasnosti, i nikad nije do kraja zaštićen od bolesti i smrti. Autor zaključuje kako je dijalog između prirodnih znanosti i teologije ne samo poželjan već i moguć, a filozofiji je namijenio ulogu posrednice.

Autor četvrtog priloga pod naslovom »Odgovornost za život ili granice znanosti« jest Ivan Koprek, profesor na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove. U različitim etapama razvoja ljudskoga duha postoje različiti oblici stava prema stvarnosti: govori se o magijskom, metafizičkom ili, danas, o znanstvenom stavu. Današnji, znanosću određen temeljni stav, označen je ograničenjem na »fenomene«, na ono što se pojavljuje i što se može dohvatiti. On je posljedica dvaju stadija duhovnog prijeloma. Prvi je stadij pripremio R. Descartes, a razradba je uslijedila kod I. Kanta i već prije, u nešto drukčijem misaonom obliku, kod talijanskog filozofa Giambattiste de Vica.

On je skolastičkoj jednadžbi »Verum est ens« — »Bitak je istina« — suprotstavio svoju formulu: »Verum quia factum«. To znači: nama je kao istinito spoznatljivo samo ono što smo sami učinili. G. Vico je srednjovjekovni kanon istine doslovce izokrenuo i time formulirao temeljni obrat novovjekovnoga duha. Tek sada započinje onaj stav kojim nastupa »znanstveno doba«, a koje još uvijek traje. Istina s kojom se čovjek bavi nije ni istina bitka, ni istina onoga što je čovjek učinio, već je to istina preobražaja svijeta, njegova oblikovanja — istina koja je usmjerena prema budućnosti i akciji. Od Boga postavljene granice ne tiču se života kao takvoga, nego žele čovjeka zaštititi od totaliziranja i apsolutiziranja njegova položaja naspram svijeta znanosti, ali i naspram svake utopije. Ako je čovjek samo materijal i sredstvo za neki cilj, ako ljudski život ima cijenu koja se može izraziti matematičkom ili kemijskom mjerom, ako pojedinci radi svojih ciljeva ili ciljeva određene ideologije izlažu opasnosti živote mnogih, onda ovaj svijet i čovjek u njemu, zaključuje autor, nemaju budućnosti.

Danijel Berković, predavač hebrejskog jezika i Starog zavjeta na Teološkom fakultetu »Matija Vlačić Ilirik« i na Institutu za biblijske znanosti u Zagrebu, autor je sljedećeg članka koji nosi naslov »Put života i put smrti«. Članak se bavi analizom jezika i vokabulara života i smrti u Starome zavjetu. Čovjekov je život putovanje, hod, put sa svojom početnom, ali i završnom točkom. Uz fizičko kretanje u prostoru, u Bibliji taj pojam ima i metaforično značenje: življenje i način života. Autor ističe kako je biblijski rječnik koji želi približiti doživljaj biblijskog pisca u iskustvu »života« i »smrti« bogat, te se usredotočuje na samo neke literarne figuracije u kojima jedna slika može poprimiti dvojaki karakter, ovisno o kontekstu, pa može prikazivati i put života i put smrti. Život nam i danas, na razini svakodnevice, pokazuje svoju »dualnu narav«. Katkad će se ne-

što u jednom slučaju pokazati sasvim korisnim i dobrim, a drugoj situaciji to isto postaje nekorisno, štetno ili pogibeljno. Tako na primjer voda daje život i može liječiti, ali i potopiti; sjena može biti zaštita od žege i hladovina, ali u tami, pod okriljem mraka može vrebati propast; blizina je Božja sigurnost, ali i »vatra koja sažiže«. Tako neka otrovna supstancija u malim količinama može poslužiti i kao lijek, dok se istodobno lijek u neograničenim količinama lako pretvara u otrov. U biblijskome tekstu, kontekstu Saveza, stvari se postavljaju kao — izbor.

Darko Tomašević, s Katoličkoga bogoslovnog fakulteta iz Sarajeva, sudjelovao je na simpoziju predavanjem pod naslovom »Život u Novom zavjetu«. Sama riječ život, ističe autor, može označavati fizički ili naravni život, i to životinja i ljudi. Riječ je o životnom principu, ili duhu života, koji Bog udahnuje čovjeku, i na taj način on postaje živa duša. Ovaj je život dragocjeni dar i zato ga je zabranjeno nekome oduzeti. Sveto pismo, međutim, prije svega zanima duhovni ili vječni život. Židovski narod nije pravio razliku između života kao principa življenja i života kao životne stvarnosti, tj. stvarnosti da netko postoji. Ne pokušavajući definirati život, Biblija polazi od pretpostavke da sav život potječe od Boga. Bog je živi Bog koji posjeduje život, za razliku od idola koji nemaju života. Želi se istaknuti da život nije samo i prije svega fizička i biološka stvarnost, nego prvenstveno moralna i vjerska. Novozavjetno učenje o životu sadržava elemente starozavjetnog, židovskog i grčkog podrijetla. Suprotnost čovjekovu životu je prirodna smrt. Život ima svoj određeni vijek. Novozavjetni je stav da čovjekov život apsolutno ovisi o Bogu. Novost je u tome što u Novome zavjetu imamo novi koncept trojstvenoga Božjeg života, činjenica koja nije bila poznata starozavjetnim piscima. Novost je i govor o božanskom životu koji posjeduje Isus Krist. I zadnja novost, kad se go-

voru o životu, jest govor o zajedničkom životu koji kršćani posjeduju kao članovi mističnoga tijela Kristova. Autor se bavi pojmom života kod sinoptika, donosi shvaćanje života u Ivana, ivanovskim spisima i Otkrivenju, te se također bavi životom u Djelima apostolskim i pavlovskim spisima.

Milka Jauk-Pinhak, s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, u svom prilogu pod naslovom »Život i smrt u istočnim religijama« bavi se posebnim učenjima o životu i smrti koje je razvila Indija. Temeljni pojam koji prevladava u indijskom učenju o životu je termin reinkarnacija (od lat. *reincarnatio*). Mnogi narodi po cijelome svijetu, često narodi bez pisane predaje, njeguju vjerovanje u ponovne živote i smrti (srednja Australija, zapadna i južna Afrika, Oceanija, Nova Gvineja, obje Amerike). Ipak, nigdje nije ono toliko precizno razrađeno i općeprihvaćeno kao u Indiji. Reinkarnacija zajedno s pojmom *karman* (djelo koje je uzrok ponovnom rođenju i određuje oblik nove egzistencije) i pojmom *mokša* (oslobodjenje iz kruga rađanja) čini jedinstven kompleks pojmova koji bitno određuju indijsku duhovnost. Korijeni indijskih filozofskih škola stoje na jedinstvenom metafizičko-etičkom učenju o reinkarnaciji i karmanu. Indija uči da duša, koja je neuništiv i vječan princip bića, nema ni početka ni kraja. Ona je zbog čovjekova metafizičkog neznanja uhvaćena u protok vremena i ide iz života u smrt i iz smrti u život. Tako ona stalno ulazi u neko fizičko tijelo, a onda izlazi iz njega. Zakon po kojemu se to događa Indijci zovu *karman*. Učenje o karmanu ističe da svako djelo, svaka misao, nakana i riječ daju rezultat koji odgovara njihovoj etičkoj kvaliteti. Taj zakon uči da nema ničega slučajnog ili kaotičnog u temeljnome moralnom ustroju svijeta. Čovjek treba ispunjavati dužnosti koje mu nameće njegovo mjesto u društvu, i to treba činiti bez pohlepe, sebičnosti i osobnog dobitka. Nesebično djelovanje oslobađa ga od rezultata *karmana*. S druge

strane, učenje o reinkarnaciji tvrdi da u svemiru postoji vrhovna pravda i dobrota. Kada djelujemo pozitivno, približujemo joj se. Učenje o reinkarnaciji i karmanu racionalno objašnjava stvarnu nejednakost ljudi i okolnosti njihova života. Najviši cilj čovjekove egzistencije je *mokša*, duhovna sloboda.

Temu »Religija i život u Ukrajini i Rusiji — stvarnost između dviju statistika« obradio je Oleh Hirnyk koji pohada poslijediplomski studij religijskih znanosti na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Od 1991. do 2001. tijekom deset godina neovisnosti, religija je u Ukrajini doživjela nevjerojatne promjene, kao nijedan drugi društveni segment. Porastao je broj vjerskih zajednica, broj svećenika koji stoje na raspolaganju ukrajinskim crkvama; porastao je i broj religijskih organizacija, pet se puta povećao broj samostana, a osamnaest puta broj crkvenih časopisa i novina. Autor ističe kako je to povećanje i jačanje vjerskih struktura trebalo imati pozitivan učinak na demografsko stanje, odnosno kako je trebalo utjecati na smanjenje prosjeka suicida. Međutim, u Rusiji je od godine 1988. do 1999. broj počinjenih samoubojstava porastao na 60%, a u Ukrajini na 58%. Kao važan razlog takvog stanja autor vidi i pomanjkanje jedinstva u kršćanskoj svijetu. Posljedica je stvaranje nepovoljne duhovne klime i psihološkog ozračja koji sprječavaju kršćanske Crkve da učinkovito djeluju u kriznim društvenim situacijama. Nadalje, u kršćanskim Crkvama raste zabrinutost zbog širenja ideja Novoga doba, New Age-a. Glavni pojmovi kojima barata suvremeni gnosticizam jesu energija, vibracija i svijest. To su pojmovi moderne fizike, razumljivi modernom čovjeku, za razliku od slike dobroga pastira ili janjeta. Navedeni novi gnosticizam smatra da je konačno pomirio religiju i znanost.

Ivica Musa s Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u svom prilogu »Srednjovjekovno razumijevanje života« na

zanimljiv način govori o vremenu, prostoru te kvaliteti življenja toga razdoblja. Glavne misli koje dominiraju duhom i naukom srednjovjekovnog čovjeka su ideja da sve ovostrano, svijetu pripadajuće stvari i vrijednosti, relativno malo vrijede u usporedbi sa životom nakon smrti. Sintagma *Contemptus mundi* je pojam i naslov srednjovjekovne europske duhovnosti. Taj pojam izražava jedan uvjetovan i odnosan odmak od svijeta, odnosno suzdržanost od njega. Kontrasti: vječno i vremenito, sveto i grješno, tijelo i duša, nebesko i zemaljsko temelj su socijalnog života ove epohe i izražavaju nepomirljive suprotnosti između bogatstva i siromaštva, vlasti i podčinjenosti, slobode i neslobode.

Prilog Marijana Steinera s Filozofskog fakulteta Družbe Isusove nosi naslov »Filozofsko — teološki pogled na život u odnosu prema prirodoznanstvenom«. U ovome se članku daje sažeti prikaz tumačenja života kako ga donosi kršćanska filozofsko-teološka refleksija, uspoređujući je s onom prirodoznanstvenom. Može se reći da je u krajnjoj liniji pitanje »što je život« ipak ontološki (filozofski) problem, i kao takav, strogo uzevši, ne pripada području prirodnih znanosti. Članak prvo tumači pojam stvaranja, a zatim govori o životu općenito i napokon o ljudskom životu. Filozofija polazi od »općenitog«, pa je tako pojam »života« mnogo širi od prirodoslovnoga koji se u svojoj definiciji oslanja na osobine dostupne zapažanjima i mjerenjima. Bitno obilježje života, prema filozofiji, jest djelovanje bića na samo sebe (*actio immanens*). To djelovanje ostaje u samom biću te ga usavršava. Nasuprot tome je djelovanje koje čini nešto na drugom biću (*actio transiens*). *Actio transiens* je svojstvo i neživih bića. Život je analogan pojam, a to znači da se pridaje raznim stvarima na analogan, sličan način. Prirodoslovna znanost prikazuje život kao proizvod određenog razvoja. Stanica je temelj života i njegova postanka. Za prirodoslovlje život je duboko po-

vezan s fizikalno-kemijskim svojstvima materije. Biološki pojam života jako se razlikuje od filozofskog jer se oslanja isključivo na ono što je mjerljivo.

Nikola Stanković autor je sljedećeg članka koji nosi naslov »Religija i život u Stjepana Zimmermanna«. O odnosu religije i života Zimmermann govori nakon što je pokušao izvesti dokaze za Božje postojanje, nakon kojih, navodno, ne bi trebalo biti sumnje da Bog postoji, i to kao Stvoritelj, a ne samo kao neki apsolut. Pod riječju »Bog« on pomišlja »biće koje nužno postoji (egzistira), koje svojom egzistencijom nije ni u kome odnosu (relaciji) ovisnosti, koje dakle nije relativno, nego apsolutno. Zimmermann smatra je Bog ujedno i osobno biće. Iz ove dvije konstitutivne oznake u pojmu Boga izvire i treća — da je Bog ljudske živote razumno i voljno sa sobom povezao. Zimmermann razlikuje objektivnu i subjektivnu religiju. Smatra da je zaista Bog objekt (predmet) našega znanja i volje u religiji i da takvu religiju valja nazvati objektivnom. Objektivna je zato što sadržava objektivnu istinu. U subjektivnu religiju pripada priznavanje realnog odnosa koji je formulirala objektivna religija te praktična provedba tog odnosa. Zimmermann razlikuje tri sastavna dijela religioznoga života. Prvi je znanje ili spoznaja različitih istina o Bogu. Drugo je voljna komponenta u praktičnome smislu ili orijentacija prema životnoj svrsi i volji Božjoj. I napokon, treći element je »čuvstveno upravljanje k Bogu«. Čovjeka čini religioznim ne samo teoretsko i spoznajno konstatiranje, pa i pristanak, nego više praktično i voljno priznanje ili vjerovanje te življenje prema spoznatom sadržaju i imperativu koji iz toga proizlazi. Religija je za Zimmermanna najveća životna sila koja čovjeka pokreće na svakom koraku i u svakom trenutku. Religija kao osobni čovjekov odnos prema Bogu do izražaja dolazi u moralu.

Članak »Život u naučavanju Ivana Pavla II. i njegova životnost« potječe iz

pera Vlade Vladića, asistenta na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Autor ističe kako nauk o životu ima, prije svega, biti životan, jer tek kao takav biva u službi promicanja života. Kada je riječ o naučavanju o životu Ivana Pavla II, kao predmet interesa nameće se enciklika *Evangelium vitae* iz 1995. godine. Autor, nadalje, razlikuje naravno i nadnaravno spoznavanje života. Naravno spoznaja čovjeku je dostupna kroz savjest, dok se nadnaravno oslanja na milost. Uz navedeno pitanje kako spoznajemo život, ključna pitanja koja valja slijediti u razmišljanju su i što spoznajemo o životu, kakav je položaj ljudskog života u životu kao cjelini, koje su prijetnje životu i kako život, te i mi, može opstati. Ivan Pavao II poseban naglasak stavlja na spoznaju života, posebnost ljudskog života, prijetnje životu, te očuvanje života. U posjedu smo spoznaje života kao vječnoga, svetoga, nepovrjedivoga — a na planu samog iskustva susrećemo prijetnje životu, njegove povrjede eutanazijom i pobačajem preko nepravednoga društvenog života, kroz svakovrsno antihumano ozračje i okružje. Autor zaključuje kako istinu o životu nije moguće predavati niti primati, baštiniti; ono što primamo i predajemo, ono što baštinitimo, jest život, a istinu o njemu pozvani smo dokučiti sami.

Ivan Antunović, inače i urednik ovog zbornika, napisao je prilog pod naslovom »Vjerujem u vječni život« koji se bavi razmišljanjima o vječnome životu u teologiji Karla Rahnera. Ljudski se život ne može istinski shvatiti niti vjerodostojno živjeti bez ozbiljna odnosa prema eshatološkim stvarnostima i bez njegove usmjerenosti prema svojem ispunjenju koje se događa izvan granica vidljivoga i opipljivoga, ali zbog toga ništa manje stvarnoga. Prema K. Rahneru pri promišljanju o vječnom životu treba se ograničiti na određenu metodu, te on kao najprikladniju uzima teološko — biblijsku. Rahner smatra da buduće eshatološke događaje treba shvaćati kao da či-

ne sastavni dio čovjekove sadašnje stvarnosti. Zaključuje da je vječni život tajna koju je nemoguće proniknuti, a pred kojom se čovjek pokazuje potpuno slobodnim da vjeruje, da se nada, da se povjeri i izruči samoga sebe onomu što ga nadilazi i čime ne može svojevóljno raspolažati. Prema tome, pod vječnim se životom misli na ispunjenje i dovršenje spašenja u kojemu čovječanstvo, baš kao i svaki pojedinac, već sada sudjeluje.

Nela Gašpar, asistent na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Rijeci, napisala je članak naslova »Život i patnja«. Autorica navodi kako se pitanje o patnji ubraja u najtemeljnija pitanja ljudske egzistencije i uvijek je u konačnici upućeno Bogu, stvoritelju i darovatelju života. Iskustvo patnje tiče se svakog čovjeka i ono što nazivamo »iskustvom patnje« obuhvaća ne samo onu patnju koja se daje imenovati nego i one bezimene patnje malih i nepoznatih ljudi: bolest, smrt, mučenja, glad, bijeda, prirodne katastrofe, uništavanja, razaranja, ozljede, ranjavanja, ratovi itd. Teško je tu točno razlikovati individualnu i kolektivnu razinu, kao i tjelesne i duševne patnje, samoskrivljene ili nametnute. Čovjek je jedino biće svjesno da pati, te se pita o uzroku i smislu patnje. Odgovori na to pitanje tijekom ljudske povijesti bili su različiti i mnogostruki. Tražeći naime uzroke i smisao zla i patnje čovjek traži razlog i smisao vlastita postojanja. Patnja je uvijek bila metafizički, egzistencijalni i religiozni izazov. Ona je misterij koji nadilazi obične razumske kategorije. Stoga svaki pokušaj odgovora na pitanje o njezinu porijeklu i smislu ostaje nedostatan.

Ivan Fuček, inače profesor emeritus na Papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu, u članku »Agresija na ljudski embrij« govori o matičnim stanicama, kloniranju, razlikujući reproduktivno i terapijsko kloniranje, te o mnogobrojnim problemima s obzirom na ovu aktualnu problematiku. Autor daje povijesnu kronologiju faza istraživanja, upoznavajući

nas s različitim stavovima znanstvenika. Saznajemo da istraživači matične stanice često smatraju »grudom staničja«, smatrajući da one još nisu ljudski život. Nadalje, spoznaja i napredak tehnike na polju molekularne biologije, genetike i umjetne oplodnje omogućili su pokuse i ostvarenja kloniranja u biljnom i životinjskom carstvu. Autor navodi dokumente Papinske akademije za život. Zaključuje kako svaki čovjek ima pravo biti začet prirodnom činom ljubavi oca i majke, normalno posjedovati svoja urođena ljudska prava, dostojanstvo svake ljudske osobe. Važno je istaknuti kako za sada još nisu predvidive sve posljedice kloniranja. S obzirom na ljudska prava s jedne strane, a slobode znanstvenog istraživanja s druge, kloniranje vrijeda dva temeljna načela: načelo egzistencijalne jednakosti među ljudskim bićima i načelo koje među njima ne dopušta ontološku diskriminaciju.

Slijedi prilog Tonči Matulića »(Ne)uhvatljivost tajne života«. Članak se bavi životom u suvremenom procjepu redukcionizma i imanentnoga otajstvenog ustrojstva. Jedan od najintrigantnijih pojmova suvremene epohe postao je upravo pojam života za koji se dugo vjerovalo da je poznat, kako s vanjske — fenomenološke, tako i s unutrašnje — noumenološke — strane, ističe autor. Ideja (ne)uhvatljivosti tajne života želi skrenuti pozornost na njegovo činjenično stanje, koje se (ne)svjesno zaboravlja. Povijesno pretresanje znanstvenih rasprava o određenju naravi života suočava nas s dvjema nepomirljivim teorijskim krajnostima: fizikalistima i vitalistima. Svako prirodnoznanstveno objašnjenje života ima svoj povijesni kontekst i svoje psihološko ishodište. Život živog organizma jednostavno je neuhvatljiv za bilo kakva eksperimentalno-biološka istraživanja. Ono što je uhvatljivo jesu dijelovi, sastavnice, procesi, zakonitosti i odnosi u živome organizmu kao cjelini. Živi se organizam dakle može promatrati kao jedan sustav koji na razini svojega

temelnog ustrojstva funkcionira drukčije do krutih zakonitosti fizike i kemije. Život uopće samo u ljudskom životu dobiva svoju samorefleksiju, svoju zbiljsku objavu u svijesti. U kršćanskoj teologiji on je shvaćen kao sveti dar za kojim čovjek iskonski čezne, a u kojem Bog veličanstveno prikazuje otajstvo svoga Bitka i njegovu darežljivost. No život se u kontingentnom svijetu očituje krhkim. Zbog toga sva živa bića, a dakako i čovjek kao živo biće, posjeduju život tek privremeno, jer po svojoj prirodi podliježu zakonu smrtnosti. Život je kratak, a smrt je stalna.

Temu »Liječenje u psihijatriji i filozofija življenja: nanovo se izgraditi« obradio je psihijatar Miro Jakovljević iz Kliničke bolnice »Rebro« u Zagrebu. Psihijatrija je znanstvena i primijenjena disciplina u kojoj se susreću medicina i filozofija, a bavi se proučavanjem, liječenjem i prevencijom duševnih poremećaja. Čovjekov je život ono što od njega učine njegove misli, pri čemu negativne misli i iskrivljeni stavovi nerijetko vode u duševni poremećaj. Autor spominje filozofsko savjetovanje, oblik praktične filozofije koja od osamdesetih godina postaje sve popularnija na Zapadu. Upoznati sebe, prihvatiti se i mijenjati, načelo je koje se različito primjenjuje u psihološkom i filozofskom savjetovanju ili terapiji. Nekim je pacijentima potrebno malo Prozac prije nego prijedu na Platona, ali je najbolje kada Prozac (psihofarmakoterapija) i Platon (promjena životne filozofije) idu zajedno. Iscjeljivanje je proces uspostave cjelovitosti tjelesne, psihičke, socijalne i duhovne dimenzije zdravlja.

Vlado Jukić iz Psihijatrijske bolnice »Vrapče« napisao je prilog pod naslovom »Život između straha i povjerenja«. Psihijatrija kao struka i znanost, ističe autor, nema u žarištu svojeg interesa pojmove života, straha i povjerenja. Strah inače pripada normalnoj psihičkoj aktivnosti i on je koristan signal. No često je pratilac duševnih bolesti i raznih

psihičkih poremećaja. Izvori straha mogu biti različiti. Opozit mu je povjerenje. U okruženju gdje ono vlada strah se gubi. Povjerenje je ugodan, pozitivan osjećaj koji čovjeka ispunjava sigurnošću i zadovoljstvom. Povjerenje, nasuprot strahu koji ima negativan utjecaj, čovjeka obnavlja, jača, oplemenjuje i čini sigurnim. Strah se čak može svesti na nedostatak povjerenja. Povjerenje u ljude, društvo, razne institucije i državu, a posebno povjerenje (vjera) u Boga, znatno smanjuje strahove i olakšava pojedincu svakodnevno funkcioniranje.

Članak »Filozofsko utemeljenje religioznog života« autora je Ivana Šestaka. Sama tema spada jednim dijelom u filozofiju religije koja se bavi proučavanjem religioznosti kao isključivo čovjekove djelatnosti. Religioznost se oduvijek smatrala isključivo čovjekovom vlastitošću. Ljudi svih epoha, od najpriprostijih plemena pa sve do visoko razvijenih civilizacija i kultura, njegovali su religioznu praksu. Čovjek je po svojoj naravi usmjeren prema posljednjemu smislenom temelju. Religija nudi smisao i orijentaciju u cjelini svijeta i događanja. Osim toga ona olakšava životne terete, čuva vrijednosti, jača svijest o dužnostima te otvara nadu i perspektivu djelovanja. Čovjek si postavlja pitanje o posljednjem temelju cjelokupne zbiljnosti, kao i o smislu vlastite egzistencije. Na ta pitanja prvo je odgovore dala religija, a zatim filozofija. Religija dakle prethodi filozofiji. S druge strane, filozofski uvidi mogu imati veoma dragocjenu ulogu u vršenju religioznih dužnosti.

Posljednji prilog ovoga vrijednog i zanimljivog zbornika napisao je Vladimir Lončarević, a naslovljen je »Život u hrvatskoj književnosti (i književnost života)«. Književnost kao umjetnost riječi registrira život; bavi se njime mimetički — »oponašajući« ga različitim stilskim postupcima u široku registru općih pitanja i svakodnevnih fenomena. Može se reći da je tema »život« u književnosti i prva i posljednja i sveobuhvatna, pa kao

takva i granična. Hrvatska je književnost tijekom deset stoljeća u bitnome obilježena dvjema životnim stvarnostima: osobom i narodom. Rođenje, život, opstanak i smrt osobe i naroda provlače se kroz sva njezina stilska razdoblja i povijesne uvjetovanosti.

Tajna smrti i vječnoga života u konačnici jednako pogađa sve ljude bez obzira na vrijeme u kojem pojedinac živi, na kulturnu izobrazenost, društveni položaj i stalež kojemu pripada. Ljudska se riječ pred tajnom vječnoga blaženstva osjeća nemoćnom poput ljudskog oka koje kroz mrak želi ugledati željenu stvar. Dok gleda u mraku, može je samo napihati, ali je ne može vidjeti. Bez svjetlosti ljudsko je oko nemoćno vidjeti stvar onakvom kakva ona jest. U takvom stanju se nalazi i ljudski um pred tajnom vječnoga života.

Marijana Kolednjak

Vladimir Lončarević: *Književnost i Hrvatski katolički pokret (1900. — 1945.). Teorijske i programske odrednice, književna politika i organizacijska struktura*, Alfa, Zagreb, 2005, 515 str.

Pred proučavateljima hrvatske kulturne baštine još je velik posao istraživanja brojnih područja koja će, kad se pomno istraže, bitno dopuniti hrvatski identitet i osvijetliti njegovu kulturološku situiranost. Državno osamostaljenje devedesetih je godina u Hrvatskoj pokrenulo i drukčiji pristup proučavanju književnosti pa je razumljivo da je nastupila revizija i svojevrсна inventarizacija kulturoloških čvorišta ključnih za hrvatski identitet. Međutim, opseg žetvenog posla i malobrojnost radnika — a razloga je više i složeniji su no što se na prvi pogled može uočiti — učinila je da su brojna područja još neistražena. Zanimljivo je što se među neistraženim područjima nalaze i ona koja su oblikotvorna za hrvatski identitet pa se kadšto može učiniti da ih se zaobilazilo namjerice.